BY-NC-ND

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2016, 23(2), p. 162–178.

APDAIRAUS TEISINGUMO BEIEŠKANT: APELIACIJOS RIBŲ IR TEISMO LAISVĖS SANTYKIS

Raimundas Jurka

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: rjurka@mruni.eu

Egidijus Losis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: egidijus.losis@gmail.com

Vytautas Sirvydis

Advokatų kontoros „Gustaitis, Pesenka, Sirvydis, Vaicekauskas ir partneriai“
advokatas
Elektroninis paštas: sirvydis@gmail.com

Pateikta 2016 m. gruodžio 30 d., parengta spausdinti 2017 m. sausio 8 d.
DOI: 10.13165/JUR-16-23-2-01

Santrauka. *Straipsnyje analizuojama teisės principų taikymo baudžiamosiose bylose tarpusavio derinimo problematika, kurios išsprendimas reikštų apdairaus teisingumo prielaidas. Autoriai analizuoja, kaip apskritai turėtų derėti bendrieji ir specialieji teisės principai baudžiamajame procese, su kokiais iššūkiais susiduriama apeliacinės instancijos teismuose nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Šiuo atžvilgiu analizė pradedama nuo bendrųjų teorinių teiginių ir baigiama konkrečiais praktiniais pavyzdžiais su atitinkamų teisėkūros idėjų siūlymais.*

Autoriai, vadovaudamiesi konkrečių baudžiamųjų bylų pavyzdžiais, o taip pat esmingai remdamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuluojama dok-

© Mykolo Romerio universitetas, 2016
© Mykolas Romeris University, 2016
ISSN 1392–6195 (print), ISSN 2029–2058 (online)
http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/
http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/

trina, siekia atsakyti, ar tantum devolutum quantum appellatum principas yra absoliutus, ar santykinis, ar šis principas visumoje su kitais teisės principais gali būti įveikiamas ir kokiomis teisėkūromis priemonėmis tai būtų galima padaryti. Šiam klausimui atsakyti autoriai pasitelkia argumentus dėl apeliacijos baudžiamajame procese konstitucinio modelio sampratos.

Reikšminiai žodžiai: *baudžiamasis procesas, teisės principai, apeliacija, teisminio nagrinėjimo ribos, viešasis interesas.*

Įžanga

Baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimas teisminėse proceso stadijose yra neatsiejamas nuo teismo procesinės veiklos, kurios metu teismas, vykdydamas teisingumą, yra saistomas bendrųjų ir specialiųjų teisės principų imperatyvų. Šių pagrindinių teisės dėsningumų taikymas reikalauja tikslaus ir kūrybiško jų interpretavimo siekiant, kad baudžiamasis teisingumas būtų ne formalus, o teisingas bei sąžiningas. Vis dėlto, teismų atliekama teisės taikomoji ir, galima teigti, kuriamoji veikla neapsieina be dinamiškų visuomeninių santykių nulemtų iššūkių, priverčiančių neretai suabejoti, ar išties baudžiamajame procese taikomi teisės principai tarpusavyje dera, ar egzistuojanti šių principų konkurencija yra savaime suprantama, ar daugiau laikytina kaip išimtis nei bendroji taisyklė. Tenka pripažinti, kad teismams susidūrus su bendrųjų ir specialiųjų teisės principų tarpusavio taikymo dilemomis kartu tenka ir pareiga siekti apdairaus, rūpestingo teisingumo, mat vienodai yra svarbu teisingai atskleisti ir vertinti tiek baudžiamajame procese dalyvaujančio asmens, tiek ir valstybės, kurios vardu veikia teismas, vertybinius prioritetus.

Šis klausimas ypač aktualus apeliaciniame procese baudžiamosiose bylose, kuomet teismai yra priversti aiškinti, kaip taikyti vieną ar kitą baudžiamojo proceso principinę nuostatą, susijusią tiek su apelianto procesinių interesų apsauga, tiek ir su valstybės interesų gintimi. Kitaip tariant, konkrečioje byloje teismas negali bėgti nuo atsakymo į klausimą – kas yra svarbiau – ar traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens teisinis saugumas, ar viešojo intereso prioritetas? Šiuo atveju analizuotina, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio 4 dalies nuostatos, draudžiančios baudžiamąją bylą apeliacine tvarka pagal nuteistojo apeliacinį skundą nagrinėjančiam teismui pabloginti kito nuteistojo ar išteisintojo, taip pat asmens, kuriam byla nutraukta, padėtį nesant dėl to prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo skundo, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos atitinkamoms nuostatoms, ar įmanoma baudžiamųjų bylų procesą reglamentuojančiame teisės akte įtvirtinti nuostatas, sudarančias prielaidas suderinti bendrųjų ir specialiųjų teisės principų imperatyvus.

Taigi šio mokslinio straipsnio tikslas – įvertinti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso[1] (toliau – BPK) nuostatos, reglamentuojančios bylų nagrinėjimo apeliacine tvarka ribas, yra tiek optimalios, kad jas taikant būtų galima suderinti tiek specialiuosius teisės principus, saugančius baudžiamojo proceso dalyvių interesus, tiek ir bendruosius teisės principus, ginančius valstybės ir visuomenės interesus.

Straipsnyje pasitelkiama visuma metodų, t. y. loginės analizės, indukcijos, dedukcijos, lyginamasis, dokumentinės analizės, abstrahavimo ir kiti ne mažiau svarbūs tyrimui atlikti reikalingi metodai, kurių pagalba iš esmės analizuojant iki tol kompleksiškai nenagrinėtus klausimus siekiama pateikti požiūrį, kaip teisėkūrinėmis priemonėmis reikėtų spręsti kai kurių teisės principų tarpusavio taikymo baudžiamosiose bylose klausimus.

1. Apdairaus teisingumo kontūrai: teisės principų derinimas

Baudžiamojo proceso paskirties, įtvirtintos BPK 1 straipsnyje, turinys ir esmė, kuri, atrodytų, ilgainiui yra nugludinta tiek teisinėje praktikoje, tiek ir teisės teorijoje, viena iš vertybinių nuostatų yra veiklus dėmesingumas arba dar kitaip – proceso paskirties apdairumas. Ypač šios nuostatos svarba pasireiškia siekiant įgyvendinti vieną iš proceso paskirties sudėtinių ir sinergetinių segmentų – tinkamą įstatymo pritaikymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas, ką įstatymų leidėjas kaip siektiną tikslą yra įtvirtinęs ir pačioje pirmojoje BPK normoje.

Regis, teisingo nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimo ir negalimumo nekaltą asmenį nuteisti siekiamybė kaip patraukimo baudžiamojon atsakomybėn teisinio proceso sudėtinių elementų yra neatsiejama nuo teisingumą vykdančio teismo procesinės veiklos pozityviųjų ir negatyviųjų pareigų tinkamo, sumanaus, išmintingo bei nuovokaus įgyvendinimo. Akivaizdu, kad teismo procesinė veikla baudžiamojoje byloje vykdant teisingumą vienodai yra svarbi tiek ginant asmens ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų bei jų padarinių, tiek ir apsaugant asmenis bei pačios valstybės orumą nuo turbulentiško, sintetinio teisingumo, vedančio į neteisinį tęstinumą, vakuuminį baudžiamosios justicijos neapibrėžtumą.

Taigi apdairaus teisingumo siekiamybės samprata neturėtų būti siejama vien tik su teisėto, pagrįsto ir motyvuoto teismo požiūrio ar formuluojamos išvados baigiamajame teisingumo akte buvimu. Kiekvienas teisingumo aktas, nežiūrint, kuria linkme apie tai kalbėtume – kaip procesas ar kaip rezultatas, kartu turi būti nukreiptas ir į *„herakliškuoju“* teisingumu vadinamą teisminės perspektyvos orientaciją, besiformuosiančią teisės aiškinimo ir taikymo praktiką, jurisprudenciją, o taip pat ir įstatymleidystę. Šiuo aspektu teisės teoretikas, liberaliosios jurisprudencijos atstovas

1 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 37–1341.

R. Dworkin'as yra rašęs, kad teisėjas privalo imtis *„herakliško"* darbo ir surasti patį geriausią, labiausiai prie teisinės sistemos derantį sprendimą. Autorius pabrėžia, kad suformuota ir formuojama praktika turi savotišką „gravitacijos galią", orientuojančią ir kitus, dažniausiai vėliau priimamus, sprendimus. Baigiamuoju teisingumo aktu turi būti vadovaujamasi ne vien todėl, kad jis yra ir turi būti išmintingas, o todėl, kad teisingumo interesai reikalauja teisės tęstinumo.[2]

Teisingumo interesai neatsiejami nuo teisės principų, kurių kaip tam tikrų teisės visrakčių paskirtis yra gebėjimas ir galia *„atrakinti ir atverti"* sudėtingiausias, komplikuočiausias teisės aiškinimo ir taikymo sritis. Taigi teisės principų vaidmuo bei pasitelkimas veikiausiai yra apdairaus teisingumo esminė garantija, leidžianti bylas sprendžiantiems teismams bandyti įveikti sudėtingiausius, paprastai žmogaus likimą nulemiančius uždavinius. Literatūroje nurodoma, kad principai: *„<...> turi padėti kompensuoti teisės normų nepakankamumą, o teisėjas, aiškindamas egzistuojančią teisės sistemą, turi naudotis principais kaip integralia sistema. Tai ir padeda rasti teisingą atsakymą byloje. <...> tokiam procesui reikia ne tik išanalizuoti visą teisinę medžiagą, bet ir suvokti jos integralumą, pasverti visus principus ir galų gale nuspręsti, ko reikia įstatymų leidėjo tikslui, asmens teisėms ir teisės principams"*[3]. Anot R. Dworkin'o, „teisėjai, spręsdami bylas, net įstatymų leidėjo ketinimus turi laikyti teisės sritimi"[4]. Būtent „teisė perduoda teismui galią įgyvendinti savo paties politinės moralės sampratas"[5]. Taigi teisės principus pripažįstant kaip pozityviosios ir gyvosios teisės nuolatinius palydovus, o teismus – kaip „teisės raktininkus", neabejotinai iškyla klausimas dėl šių principų tarpusavio santykio, derinimo, konkuravimo ar atitinkamų šių principų išimčių įveikimo praktinėje teismų veikloje. Dar kitaip būtų galima pasakyti, kad šiame diskusijos kontekste svarbu atsakyti į klausimą, kokią įtaką teismo veiklos kokybei (apdairumui) turi teisės principų darna, harmonija, jų tarpusavio pusiausvyra, o galbūt ir konkurencija konkrečioje faktinių aplinkybių nulemtoje baudžiamojoje byloje ir kartu baudžiamajame procese kaip visumoje?[6]

Lietuvos konstitucinės jurisprudencijos palikimas ir perspektyva leidžia neabejotinai teigti, kad teismas, vykdydamas teisingumą, yra saistomas daugybės

2 DWORKIN, R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 48–56, 126–152.

3 KAZANAVIČIŪTĖ, R. Klasikinis požiūris į teisėją kaip teisės aiškintoją ir taikytoją, Teisė, 2009, 70, p. 94. Taip pat žr.: BAKŠEVIČIENĖ, R. Teisės vertinimo suvokimas Lietuvoje: istorinės prieigos, šiandieninė situacija, ateities gairės, Teisė, 2004, p. 50.

4 SPRUOGIS, E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai, Jurisprudencija, 2006, 8(86), p. 58.

5 *Ibid.* Taip pat žr.: DWORKIN, R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 200.

6 Autoriai sutinka su teisės filosofijos šaltiniuose formuojama nuostata, pasak kurios teisės normos (principo) galiojimas nesutampa su jos taikymu atskiram atvejui; priešingai, būtent tiek, kiek ji bendra, norma turi galioti nepriklausomai nuo atskiro atvejo. Ji galioja kaip grynoji potencija. Plačiau žr.: AGAMBEN, G. *Homo sacer*. Suvereni galia ir nuogas gyvenimas. Vilnius: Kitos knygos, 2016, p. 36.

reikalavimų, kurių visuminis sisteminis aiškinimas ir plėtra leidžia teigti esant visus juos *apdairaus* teisingumo prielaida.

Antai, suformuota konstitucinė doktrina leidžia išskirti kai kuriuos šiame kontekste bene svarbiausius reikalavimus teismo procesinei veiklai.

Pirma, Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad vykdomas teisingumas turi garantuoti teisėtų lūkesčių apsaugą. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas suponuoja valstybės, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą laikytis valstybės prisiimtų įsipareigojimų. Šis principas kartu reiškia įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus, neprieštaraujančius Konstitucijai, įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos[7]. *Antra,* teisingumo vykdyme turi būti paisoma asmenų lygiateisiškumo; teisinis reguliavimas gali būti diferencijuojamas tam tikrų asmenų atžvilgiu, kas reiškia ir teisinio proceso nevienodumą šių asmenų atžvilgiu. Asmenų lygybės įstatymui principas reiškia žmogaus prigimtinę teisę būti traktuojamam vienodai su kitais[8], kartu įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai. Kita vertus, šis principas nepaneigia to, kad įstatyme gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu.[9] *Trečia*, teisingumo aktas turi būti teisingas, objektyvus, motyvuotas ir pagrįstas. Teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Pagal Konstituciją teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus.[10] *Ketvirta*, turi būti vengiama formalaus, nominalaus teisingumo vykdymo, jis turi būti veiksmingas. Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet tokius teismo sprendimus, kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį

7 Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 150-6106.

8 Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2001, Nr. 29–238; Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 43–1636; Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 68–3094; Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 115–5221.

9 Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 102–4171.

10 Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 54–2097; Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 10-349; Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2009, Nr. 42–1624.

įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija.[11] Valstybės nustatytos ir taikomos priemonės, užkertančios kelią nusikaltimams, ribojančios bei mažinančios nusikalstamumą, turi būti veiksmingos. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia demokratinės teisinės valstybės samprata, kad valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai.[12] *Penkta*, teismas turi būti aktyvus, nešališkas, vengiantis pasyvumo. Teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamojoje byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimantis teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką kaltumo, ir kartu teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, asmenims, dalyvaujantiems teisme vykstančiame procese, neleisti piktnaudžiauti savo teisėmis ar įgaliojimais, spręsti kitus su baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme susijusius klausimus. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės ir teisingumo principai, suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip *„pasyvus“* bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Svarbus teisėjo ir teismo nepriklausomumo baudžiamajame procese aspektas – teismo savarankiškumas sprendžiant visus su nagrinėjama byla susijusius klausimus. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), prokurorams.[13] Tačiau būtent šis principas yra, ko gero, ir labiausiai probleminis, kadangi teismo aktyvumas balansuoja ant ribos peržengti į kaltinimo sferą (ir, *vice versa*, nebūtų geriau, jeigu teismas neprašomas imtųsi asistuoti gynybai), kartu pažeisti nešališko arbitro statusą. *Šešta*, teisinis procesas turi būti aiškus, ne savitikslis. Baudžiamajame procese teisme turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir baudžiamojoje byloje būtų priimtas teisingas sprendimas. Lietuvos Respublikos

11 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957; Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 113–5737; Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 3 d. sprendimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 72–3595.

12 Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 39–1105; Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 1–7.

13 Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 15–402; Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7–254; Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 62–2353.

Konstitucija įpareigoja įstatymų leidėją reguliuojant baudžiamojo proceso santykius, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintos ir baudžiamojo proceso dalyvių teisės: procesas turi būti toks, kad būtų užtikrinta veiksminga nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos teisių apsauga ir kad toks asmuo galėtų naudotis visomis iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylančiomis teisėmis. Baudžiamasis procesas turi būti ir toks, kad nebūtų pažeistos ir asmens, įtariamo ar kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, teisė žinoti, kuo yra kaltinamas ir kt.[14] Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad viešojo intereso negalėtų apginti teismas, į kuri buvo kreiptasi, taip pat, kad teismas, spręsdamas bylą būtų priverstas priimti tokį sprendimą, kuris būtų formaliai teisėtas, tačiau neteisingas, nes neatitiktų faktinių bylos aplinkybių, kuriuo pačiu būtų pažeidžiamas viešasis interesas, vadinasi, ir kuri nors Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta, jos ginama ir saugoma vertybė. Jeigu teismas priimtų tokį sprendimą, tai toks sprendimas nebūtų teisingas. Tai reikštų, kad teismas Lietuvos Respublikos vardu įvykdė ne tokį teisingumą, kokį įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucija, taigi pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją – ne teisingumą.[15] *Septinta*, baudžiamųjų bylų proceso tvarka turi atitikti proceso paskirtį (BPK 1 straipsnis). Negali būti jokių suvaržymų teismams taisyti teisės taikymo ir fakto vertinimo klaidų. Įstatymų leidėjas turi nustatyti tokią baudžiamųjų bylų proceso tvarką, kuri sudarytų prielaidas teisėtomis priemonėmis greitai ir nuodugniai išaiškinti nusikaltimus bei juos padariusius asmenis, įkaltinti kaltininkus ir, tinkamai pritaikius baudžiamąjį įstatymą, teisingai juos nubausti. Baudžiamojo proceso santykiai įstatymo turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, teisingai nubausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis (ar kitaip pagal įstatymą išspręsti jų baudžiamosios atsakomybės klausimą), taip pat teisinės prielaidos užtikrinti, kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas ir niekas kaltas neišvengtų atsakomybės.[16] Įstatyme turi būti ne tik įtvirtinta pati proceso šalies teisė apskųsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, bet ir nustatyta tokia apskundimo tvarka, kuri leistų aukštesnės instancijos teismui ištaisyti galimas pirmosios instancijos teismo klaidas: priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą.[17] *Aštunta*, taisant teisės klaidas ar peržiūrint žemesniųjų teismų sprendimus svarbu paisyti viešojo intereso. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad visuotinai pripažįstama tai, kad principas *tantum devolutum quantum appellatum* (liet. *apeliacinės instancijos*

14 Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2009, Nr. 69–2798.

15 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102–3957.

16 Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 80–2423.

17 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102–3957; Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111–4549.

teismas turi tikrinti bei vertinti tik apskųstos pirmosios instancijos teismo sprendimo dalies teisėtumą bei pagrįstumą ir neturi tikrinti bei vertinti, ar teisėtos ir pagrįstos yra tos sprendimo dalys, kurios nebuvo apskųstos apeliacine tvarka) nėra absoliutus tuo atžvilgiu, kad apeliacinės instancijos teismas tam tikrais atvejais ne tik gali, bet ir privalo peržengti apeliacinio skundo ribas. Tokios šio principo ribos – minėtos bendrosios taisyklės išimtys paprastai būna susijusios su būtinumu apsaugoti, apginti pamatines vertybes – viešąjį interesą. Taigi principas *tantum devolutum quantum appellatum* savaime nesuponuoja, kad apeliacinės instancijos teismas turi būti apeliacinio skundo ribų varžomas taip, kad jo sprendimas būtų iš esmės neteisingas ir tai pažeistų konstitucines vertybes. Galiausia, *devinta*, Konstitucijos aiškinimas suponuoja ir atsakomybės neišvengiamumo reikalavimą, reiškiantį, kad negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kurį taikant asmuo, nesilaikantis teisės aktų nustatytų reikalavimų, galėtų išvengti teisinės atsakomybės; konstitucinis teisinės valstybės principas būtų pažeistas, jei įstatyme nebūtų nustatytos atitinkamos teisinio poveikio priemonės, skirtos asmenims, nesilaikantiems teisės aktų nustatytų reikalavimų.[18]

Aukščiau įvardintų principų chrestomatinė reikšmė leidžia tikėti, kad teisminės veiklos perspektyvoje šių principų taikymas ar laikymasis yra *conditio sine qua non*, kitoks jų interpretavimas ar vieno kurio nors paneigimas bendrame kitų kontekste yra negalimas (neįmanomas). Priešingu atveju tai reikštų jų destruktyvų santykį, o, kaip pasakytų Aristotelis *Politikoje*[19] – šie principai nors ir turėtų balsą, tačiau jie nekalbėtų. Tarp šių principų nebūtų nei *dynamis*, nei *energheia*, t. y. jų galiojimas „be reikšmės" būtų tolygus deklaratyvumui, su jų pagalba nebūtų įmanoma išspręsti jokių juridinių rebusų, neretai sąlygojančių teismo procesinės veiklos sąstingį. Tiesa, kartais gali atrodyti, kad teisės taikomojoje veikloje šių principų derinimas gali nuvesti iki jų tarpusavio kolizijos. Tačiau pažymėtina, kad tiek teisės teorijoje, tiek ir teisminėje praktikoje galioja *locus communis* nuostata, reiškianti, kad teisės principai iš tiesų tarpusavyje dera, tarp jų nėra ir negali būti jokios kolizijos.

Teisės principų derinimas (suderinimas), kaip apdairaus teisingumo prielaida, ypač reikšmingas baudžiamojoje justicijoje, dinamiškumo aspektu neatsiliekančioje nuo visuomeninių santykių kaitos, ir kartu ypač reikšmingoje teisės sistemoje, dėl ko teisinėje literatūroje neretai vadinamoje *„Konstitucijos seismografu"*[20]. Teisingumo paieškos iššūkiai teismuose nagrinėjant baudžiamąsias bylas neretai pateikia baudžiamojo proceso įstatymo nuostatų ir teisės principų dermės staigmenas, priverčiančias teismus ieškoti optimalaus, apdairaus recepto galutiniams procesiniams sprendimams priimti. Vienas tokių pavyzdžių ir analizuojamas šiame straipsnyje.

---

18 Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 14–602.

19 Aristotelis. Politika. Vilnius: Margi raštai, 2009, p. 102.

20 Csongor, H.; Csenge, T. D. Prohibition of Reformation in Peius and the Principe of Constitutionality, Journal of Politics and Law, vol. 5, no. 2, 2012, p. 51.

2. Apeliacijos ribų ir teismo laisvės santykio problema

Kertinis klausimas, į kurį siekiama atsakyti šioje analizėje, yra tai – kokiomis vertybinėmis teisinėmis nuostatomis teismai turi vadovautis ir taikyti įstatymus, kuomet susiduriama su šių nuostatų pasirinkimo dilema konkrečioje baudžiamojoje byloje? Atitinkamai kyla ir paskesni klausimai – kuri iš šių vertybinių gairių yra reikšmingesnė kitos atžvilgiu? Kas yra svarbiau – ar baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens teisėti privatūs interesai, ar vis tik viešasis interesas, lemiantis teismų pareigą būti aktyviais teisingumo siekėjais.

Regis, su šia dilema susidūrė Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, tokį požiūrį argumentavusi 2016 m. gegužės 13 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-300-483/2016. Teismas šia nutartimi kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu nuspręsti, ar BPK 320 straipsnio 4 dalis ta apimtimi, kuria draudžia baudžiamąją bylą apeliacine tvarka pagal nuteistojo apeliacinį skundą nagrinėjančiam teismui pabloginti kito nuteistojo ar išteisintojo, taip pat asmens, kuriam byla nutraukta, padėtį nesant dėl to prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo skundo, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams. Teismas baudžiamosios bylos nagrinėjimą sustabdė. kol bus gautas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas.

Teisės principų dermės iššūkius šioje byloje lėmė šios apeliacinės instancijos teismo nustatytos aplinkybės: Klaipėdos apygardos teismas 2013 m. gruodžio 10 d. nuosprendžiu pripažino O. T. kaltu padarius nusikalstamą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos BK 129 straipsnio 1 dalyje dėl D. J. nužudymo. Tuo pačiu nuosprendžiu pripažinti kaltais ir L. R. bei G. I. pagal Lietuvos Respublikos BK 284 straipsnio 1 dalį. Apeliacine tvarka minėtą teismo nuosprendį apskundė tik O. T., nei prokuroras, nei nukentėjusieji, nei juo labiau kiti nuteistieji, t. y. L. R. ir G. I., teismo nuosprendžio neskundė.

Lietuvos apeliaciniame teisme nagrinėjant baudžiamąją bylą pagal O. T. apeliacinį skundą buvo nutarta atlikti įrodymų tyrimą, kurio metu teisėjų kolegija įžvelgė galimas tris D. J. nužudymo versijas: 1) D. J. mirė dėl O. T. smūgių; 2) D. J. mirė dėl O. T. smūgių ir kitų asmenų, t. y. L. R. ir G. I. vėlesnių smūgių; 3) D. J. mirė dėl L. R. ir G. I. smūgių, o O. T. smūgiai D. J. mirčiai įtakos neturėjo. Taigi apeliacinės instancijos teismas šioje konkrečioje baudžiamojoje byloje įžvelgė teisės principų konkurenciją, kurio esmine ašimi tapo atsakymo paieška į klausimą – kaip elgtis teismui, jeigu atlikus įrodymų tyrimą (kas atsitiks tik vėliau procese, bet taip gali atsitikti), būtų nustatyta, kad nusikalstamą veiką padarė kiti nuteistieji, tačiau šiuo aspektu nėra paduota nei prokuroro, nei nukentėjusiųjų apeliacinių skundų. Kitais žodžiais tariant, iškilo klausimas, kokį galutinį procesinį sprendimą turi priimti teismas, jeigu BPK 320 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad pabloginti nuteistojo ar išteisintojo, taip pat asmens, kuriam byla nutraukta, padėtį apeliacinės instancijos teismas *gali tik tuo*

atveju, kai dėl to yra prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo skundai. Taigi teismas, vykdydamas teisingumą, susiduria su iššūkiu, kaip įveikti regis pusiausvyros neturinčių teisės principų *tantum devolutum quantum appellatum* ir teismo aktyvumo siekiant ginti viešąjį interesą disonansą ir kaip paaiškinti teisingumo baudžiamojoje byloje adresatui – kokiais pagrindais ir motyvais teismas suteikė prioritetą vienai iš šių teisinių vertybių.

Aptariamu aspektu iškyla vertinimo problema – ar aukščiau išdėstytoje faktinėje situacijoje teismas yra saistomas *tantum devolutum quantum appellatum* principo (reiškiančio, kad apeliacinės instancijos teismas turi tikrinti bei vertinti tik apskųstos pirmosios instancijos teismo sprendimo dalies teisėtumą bei pagrįstumą ir neturi tikrinti bei vertinti, ar teisėtos ir pagrįstos yra tos sprendimo dalys, kurios nebuvo apskųstos apeliacine tvarka) reikalavimų, ar vis dėl to yra laisvas siekiant įgyvendinti konstitucinę pareigą – apsaugoti, apginti pamatines vertybes – viešąjį interesą ir taip išvengti bet kokių varžymų, lemiančių jo sprendimo neteisingumą, konstitucinių vertybių pažeidimą ir pan. Kitaip tariant, teorijoje šis klausimas formuluojamas taip – ar valstybė nesant, pavyzdžiui, prokuroro apeliacinio skundo, ir taip tapdama „prarastos teisės savininke“, gali teismo rankomis gindama viešąjį interesą kėsintis į proceso dalyvio teisėtą lūkestį nepabloginti jo teisinės padėties?[21] Dar labiau komplikuota situacija gali susidaryti, jeigu taip atsitiktų po baudžiamojoje byloje priimtų procesinių sprendimų peržiūrėjimo kasacine tvarka, kadangi tuomet, pagal vieną iš tikėtinų baigčių, bylą perdavus nagrinėti apeliacinės instancijos teisme *de novo*, apeliacinio proceso ribas siaurintų dar ir principas *non reformato in peius*.

Padėti atsakyti į šį klausimą gali Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Konstitucinis Teismas, vertindamas teisinį reguliavimą, kuriuo nustatomos bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribos ir teismo galimybės ginant viešąjį interesą peržengti skundo ribas, 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime[22] pažymėjo, kad principas *tantum devolutum quantum appellatum* vis tik nėra absoliutus tuo požiūriu, kad apeliacinės instancijos teismas tam tikrais atvejais ne tik gali, bet ir privalo peržengti apeliacinio skundo ribas. Minėtas principas, anot Teismo, savaime nesuponuoja to, kad apeliacinės instancijos teismą apeliacinio skundo ribos taip varžytų, kad jo sprendimas būtų iš esmės neteisingas ir dėl to būtų pažeidžiamos konstitucinės vertybės. Tokios pat nuostatos laikosi ir kasacinės instancijos teismas nurodydamas, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja tai, kad teismas turi teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, teisingai pritaikyti baudžiamuosius įstatymus; teismo nešališkumo užtikrinimas – viena iš teisingo bylos išnagrinėjimo sąlygų. Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės, teisingumo principai suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos,

21 Csongor, H.; Csenge, T. D. *op. cit.,* p. 55.

22 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102–3957.

modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip pasyvus bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta; teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti joje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), prokurorams (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas)[23]. Šiuos teiginius patvirtina ir teisinėje literatūroje išsakyta nuomonė, kad viešasis interesas yra suprantamas kaip tinkamas pagrindas teismui peržengti apeliacinio skundo ribas, o tai padeda siekiant užtikrinti viešojo ir privataus interesų pusiausvyrą. Apeliacinės instancijos teismas tam tikrais atvejais ne tik gali, bet ir privalo peržengti apeliacinio skundo ribas. Šio principo taikymo išimtys paprastai būna susijusios su būtinumu apsaugoti, apginti pamatines vertybes – viešąjį interesą, silpnesniosios ginčo šalies teises, teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius ir pan. Galimybė viešojo intereso apsaugos tikslais peržengti bylos nagrinėjimo ribas grindžiama siekiu suderinti privataus ir viešojo intereso gynybą, užtikrinti šių interesų pusiausvyrą[24]. Siekiant išgvildenti šias teisines diskusijas literatūroje sutinkama ir konkuruojančių vertybių pusiausvyros nustatymo testo teorija[25], pagal kurią asmens teisėtų lūkesčių principas nėra ir negali būti absoliutinamas, tai reikštų, jog tikrai verta susimąstyti, ar nusikalstamą veiką padaręs asmuo teisėtų lūkesčių pagrindu dėl atitinkamų teisinių procedūrų (teisinių nuostatų) ydingumo gali tikėtis nebaudžiamumo, kai yra akivaizdu, jog nusikalstama veika yra padaryta.

Teisminė praktika ir mokslo idėjos tarsi ir netiesiogiai, tačiau leidžia suprasti, kad teismas negali toleruoti tokios faktinės ir teisinės situacijos, kuomet bylos duomenys patvirtina galimą asmens kaltumą padarius nusikalstamą veiką, tačiau toks asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn (turint omenyje aukščiau pateiktos baudžiamosios bylos faktologiją), kadangi nėra skundo, galinčio pabloginti tokio asmens teisinę padėtį. Tačiau vis dėlto svarstytinas klausimas, ar iš tiesų *tantum devolutum quantum appellatum* ir teismo aktyvumo ginant viešąjį interesą kaip principų visumos dermė yra tokia jau aiški norint tvirtu balsu teigti, kad aukščiau aptartoje konkrečios bylos situacijoje lemiantį vaidmenį užima teismo aktyvumo ginant viešąjį interesą, atsakomybės neišvengiamumo ir kiti bendrieji teisės principai specialaus principo, saugančio nuteisto asmens, dėl kurio nėra paduotas apeliacinis skundas, interesus atžvilgiu. Socialinė taika taip pat yra vertybė, ir tokiu atveju tenka atsakyti į klausimą, ar galima laikyti sąžiningu procesu tokią situaciją, kada nei nukentėjusysis, nei prokuroras – viešojo intereso sargas – neapeliuoja, tačiau klausimą dėl galimai kitų asmenų padarytos nusikalstamos veikos kelia bendrakaltinamasis; kita vertus, vargu ar įmanoma aiškiai nubrėžti tokią proceso stadijos ribą, kuri apri-

23 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-533-942/2015.

24 Viešojo intereso atpažinimo problema Lietuvos teisėje: kriterijai ir prioritetai. Monografija. Vilnius: Teisės institutas, 2015, p. 248.

25 Gedmintaitė, A. Teisėtų lūkesčių apsauga *Contra Legem,* Teisė, 2014, Nr. 93, p. 161.

botų bendrakaltinamajam (įtariamajam, nuteistajam ar netgi išteisintajam) teisę tokį klausimą kelti, kadangi tokia teisė yra išvestinė iš įtariamojo (kaltinamojo, nuteistojo, išteisintojo) teisės į gynybą.

Veikiausiai į šį klausimą leis atsakyti apeliacijos Lietuvos baudžiamajame procese konstitucinio modelio apibrėžtis. Jeigu apeliacija baudžiamajame procese suprantama tik kaip dalinė arba ribota (lot. *revisio prioris instantiae*), tuomet galima būtų teigti, kad teisinio proceso apeliacijoje santykinumas, nagrinėjimo fragmentiškumas lemia ir absoliutų negalimumą pabloginti nuteistojo asmens teisinę padėtį, jeigu dėl to nėra nei prokuroro, nei nukentėjusiojo, nei privataus kaltintojo ar civilinio ieškovo apeliacinio skundo nepaisant to, kokias faktines aplinkybes įrodymų tyrimo metu nustatė apeliacinės instancijos teismas. Jeigu būtų laikomasi priešingos pozicijos, t. y. apeliacija Lietuvos baudžiamajame procese laikytina visiška arba neribota (lot. *de novo*), tuomet esama pakankamo pagrindo manyti priešingai – privataus ir viešojo interesų santykio žaismas vienareikšmiai nuves prie viešojo intereso ginties prioritetų.

Pastebėtina, kad šiuo metu BPK galiojančios apeliacijos teisinės nuostatos bei grynasis baudžiamasis procesas, atrodytų, labiau būtų panašus į ribotos apeliacijos modelį. Tiek BPK 312 straipsnio nuostatos, įtvirtinančios apeliacijos subjektų ratą ir apeliacinio skundo ribas, tiek BPK 320 straipsnis, nustatantis apeliacijos ribas ir išimtis, tiek ir BPK 313 bei 316 straipsnių nuostatos, rodančios, kad paduoto apeliacinio skundo negalima papildyti, suponuoja bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka ribotumą bei negalimumą su tam tikromis išimtimis išeiti už apeliacinio skundo ribų. Štai, netgi kasacinės instancijos teismas savo praktikoje yra nurodęs, kad *„baudžiamojo proceso įstatymas nuteistajam, išteisintajam, jų gynėjams ar atstovams pagal įstatymą nesuteikia galimybės reikalauti pabloginti tiek jų pačių, tiek kitų nuteistųjų ar išteisintųjų padėtį“*[26].

Tačiau vieningos nuomonės šiuo klausimu nėra, kadangi grynojo praktinio baudžiamojo proceso, jo teisės teorijos, baudžiamojo proceso konstitucinio modelio bei šio teisinio proceso vystymosi perspektyvų visuminė analizė leidžia prieiti ir prie kardinaliai priešingų pažiūrų. Kartu galima pagrįstai manyti, kad konstituciškai sąlygotas Lietuvos apeliacijos baudžiamajame procese modelis labiau yra panašus į

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. gruodžio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-443-511/2016. Kasacinės instancijos teismas – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2014 m. spalio 21 d. kasacinėje nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-422/2014 taip pat nurodė, kad subjektams, turintiems teisę apskųsti pirmosios instancijos teismo nuosprendžius ir nutartis apeliacine tvarka, nenumatyta teisė paduotą apeliacinį skundą papildyti naujais argumentais. Tai, kad pagal BPK apeliantai neturi teisės pakeisti ar papildyti paduotų apeliacinių skundų, o gali juos tik atšaukti, akcentuojama ir kasacinės instancijos teismo praktikoje (*kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494/2011*). Kita vertus, apeliacinio proceso dalyviai teismo posėdžio metu gali pateikti teismui įvairių prašymų, tarp jų ir susijusių su bylos nagrinėjimo ribomis, pateikti papildomos medžiagos, baigiamosiose kalbose pateikti naujų argumentų, kurie, atsižvelgiant į jų reikšmę ir esmingumą, gali tapti svarbiu teismo vidinį įsitikinimą formuojančiu ir priimamam sprendimui įtakos turinčiu veiksniu.

neribotą teismų sprendimų kontrolės formą, kuriai būtų būdingas devoliucinis efektas, reiškiantis tai, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimas, priklausomai nuo apeliacinio skundo turinio bei įrodymų tyrimo eigos ir rezultatų, gali būti perkeliamas į antrosios instancijos teismą iš naujo. Ir tai leidžia teigti Lietuvos konstitucinė jurisprudencija, suformulavusi aukščiau aptartus baudžiamajame procese taikomus bendruosius ir specialiuosius principus, reikalavimus, keliamus teismo procesinei veiklai ne tik pirmosios instancijos teisme, bet ir apeliaciniame procese. Pavyzdžiui, ilgainiui formuojama baudžiamojo proceso konstitucinė samprata rodo, kad ne tik pirmosios instancijos, bet ir apeliacinės instancijos teismai turi būti vienodai aktyvūs kaltinimo keitimo *ex officio* kontekste, kas reiškia, kad net ir apeliacinio proceso metu, kuris, atrodytų, yra nulemtas apeliacinio skundo ribų, dėl atliekamo įrodymų tyrimo ir jo metu nustatytų aplinkybių naujumo kokybės ir kiekybės aspektais teismas gali įžvelgti kitokią baudžiamosios bylos eigą ir baigtį, tiek paneigiančią bausmės neišvengiamumo principo išvengimo galimybę, tiek legitimuojančią, pavyzdžiui, prokuroro, kuris nepateikė apeliacinio skundo, galimybę inicijuoti kaltinimo keitimą ir pan.

Neribotos apeliacijos atveju bylą nagrinėjantis teismas, iš esmės ar iš dalies atlikęs įrodymų tyrimą, nepriklausomai nuo apeliacinių skundų turinio, turi pareigą vengti pasyvumo ir pats išspręsti bylą iš esmės, mat priešingu atveju apeliacinio skundo ribos teismą taip varžytų, kad jo sprendimas būtų iš esmės neteisingas ir dėl to būtų pažeidžiamos konstitucinės vertybės. Todėl pritartina Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. gegužės 13 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-300-483/2016 išdėstytų abejonių pagrįstumui, jog BPK 320 straipsnio 4 dalis, ta apimtimi, kuria draudžia baudžiamąją bylą apeliacine tvarka pagal nuteistojo apeliacinį skundą nagrinėjančiam teismui pabloginti kito nuteistojo ar išteisintojo, taip pat asmens, kuriam byla nutraukta, padėtį nesant dėl to prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo skundo, gali prieštarauti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams[27].

Galiausiai svarstytina, ar ieškant teisės principų pusiausvyros bei darnos galiojančios BPK nuostatos yra išties optimalios bei neužkertančios kelio teismo procesinėje veikloje sprendimus priimti teisingus ir nepažeisti konstitucinių vertybių. Sisteminė šiuo metu galiojančių BPK nuostatų analizė, apdairaus teisingumo prielaidas lemiančių teisės principų vertinimas leidžia teigti, kad kai kurios BPK nuostatos turėtų sulaukti deramo dėmesio, idant nebūtų užkirstas kelias nepriekaištingam konstitucinių teismo priedermių įgyvendinimui. Būtent svarstytina, ar nederėtų BPK 320 straipsnio 4 dalyje atsisakyti tam tikrų nuostatų, ribojančių ne tik teismo, bet ir kitų proceso

27 Tokia situacija labiausiai reikšminga tada, kai baudžiamojoje byloje procesinis įtariamojo ar kaltinamojo statusas buvo suteiktas daugiau nei vienam asmeniui ir vienas iš bendrakaltinamųjų ginasi argumentuodamas, jog kaltininkas yra ne jis, o galimai kitas asmuo ar asmenys. Kadangi niekas negali uždrausti asmeniui gintis nuo jam pareikšto kaltinimo pateikiant savąsias faktinių aplinkybių versijas, tai neturėtų būti ribojama ir tokio asmens teisė faktiškai kaltinti kitus asmenis.

dalyvių teisę tikėtis efektyvaus, o ne formalaus teisingumo. Autorių nuomone, BPK 320 straipsnio 4 dalies nuostatos, jog pabloginti nuteistojo ar išteisintojo, taip pat asmens, kuriam byla nutraukta, padėtį apeliacinės instancijos teismas gali tik tuo atveju, kai dėl to yra prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo skundai, yra koreguotinos atsisakant tam tikrų sąlygų ir šio straipsnio 4 dalį formuluojant taip: pabloginti nuteistojo ar išteisintojo, taip pat asmens, kuriam byla nutraukta, padėtį apeliacinės instancijos teismas gali tik tuo atveju, kai dėl to yra skundas nuteistojo ar išteisintojo, taip pat asmens, kuriam byla nutraukta, padėtį bloginančiais pagrindais. Tuomet nekiltų ir abejonių dėl BPK 312 straipsnio 1 dalies, numatančios, kad apeliacinius skundus dėl neįsiteisėjusio nuosprendžio bet kokiais pagrindais ir motyvais turi teisę paduoti, be kita ko, ir nuteistasis, realaus įgyvendinimo, kadangi šiuo metu galiojanti BPK 320 straipsnio 4 dalies redakcija paneigia nuteistojo *realią* teisę apeliacinį skundą dėl neįsiteisėjusio nuosprendžio grįsti bet kokiais pagrindais ir motyvais[28]. Atitinkamai aptartos nuostatos korekcijos yra sistemiškai susijusios ir su BPK 256 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatomis, kuriose pasigendama ir kaltinamojo teisės iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis, taip pat teisės iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą. Šių abiejų BPK nuostatų teisėkūrinė peržiūra galimai leistų ne tik išvengti situacijų, su viena kurių susidūrė Lietuvos apeliacinis teismas minėtoje 2016 m. gegužės 13 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-300-483/2016, bet ir sudarytų prielaidas dar baudžiamąją bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme įžvelgti galimas patraukimo baudžiamojon atsakomybėn perspektyvas ir jų dinamiką suteikiant ir kaltinamajam kaltinimo keitimo *de facto* ir *de jure* iniciatyvos teisę.

28 Atkreiptinas dėmesys, kad nors nuteistasis, vadovaujantis BPK 312 straipsnio 1 dalimi, gali apeliacinį skundą dėl neįsiteisėjusio nuosprendžio grįsti *bet kokiais* pagrindais ir motyvais (įskaitant ir kito nuteistojo ar išteisintojo teisinę padėtį bloginančiais pagrindais), tačiau galiojanti BPK 320 straipsnio 4 dalies redakcija realiai šią teisę riboja, nes toje pačioje byloje kito, pavyzdžiui, nuteistojo teisinę padėtį galima pabloginti tik jeigu yra prokuroro, nukentėjusiojo, privataus kaltintojo ar civilinio ieškovo skundai. Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 5 d. kasacinėje nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2013 yra nurodoma, kad apeliacinio nagrinėjimo ribas lemia ne tik apelianto skundo rezoliucinėje dalyje suformuluotas prašymas, bet ir skundo aprašomojoje dalyje nurodyti prašymai bei esminiai argumentai.

Išvados

1. Apdairaus teisingumo baudžiamajame procese siekiamybė neretai suvokiama kaip šiame procese taikomų bendrųjų ir specialiųjų teisės principų darna, gebanti nepaneigti nė vieno iš šių principų svarbos ir reikšmės baudžiamojo proceso teisei. Deja, apdairaus, rūpestingo teisingumo paieškos neretai susiduria su minėtų principų konkurencijos iššūkiais, lemiančiais vertybinių prioritetų pasirinkimo dilemas. Vis dėlto, vertinant teisės principų baudžiamajame procese svarbą ir konkretaus principo vietą kitų principų sistemoje, o kartu ir nepaneigiant bet kurio kito (ypač specialaus) principo vertės, prioritetinė vieta skirtina teisminės veiklos principams, orientuojantiems teismus į procesinės veiklos aktyvumą, viešojo intereso gintį bei nepriklausomumą.
2. Apeliacijos Lietuvos baudžiamajame procese konstitucinio modelio apibrėžtis nors ir nepateikia išgrynintos apeliacijos sąvokos, tačiau ilgainiui formuojama konstitucinė jurisprudencija leidžia kalbėti apie neribotos apeliacijos požymių buvimą baudžiamajame procese. Kartu tai reiškia, kad kai kurios Lietuvos Respublikos BPK nuostatos, reglamentuojančios bylų nagrinėjimą apeliacine tvarka, lemia suderinamumo su bendraisiais konstituciniais principais iššūkius.
3. Abejotina, ar specialusis teisės principas *tantum devolutum quantum appellatum* nėra absoliutus tuo požiūriu, kad apeliacinės instancijos teismas tam tikrais atvejais ne tik gali, bet ir privalo peržengti apeliacinio skundo ribas. Šio teisės principo ir kitų bendrųjų teisės principų, tokių kaip teismo aktyvumas, nepriklausomumas, bausmės neišvengiamumas ir kt. santykis lemia, kad apeliacinio skundo ribos negali varžyti apeliacinės instancijos teismo tokiu mastu, dėl šio teismo galutinis procesinis sprendimas būtų iš esmės neteisingas ir dėl to būtų pažeidžiamos konstitucinės vertybės.
4. Siūlytina kai kurias Lietuvos Respublikos BPK nuostatas, pavyzdžiui, susijusias su kaltinimo keitimu teisme, taip pat apeliacijos ribomis, vertinti ir teisėkūros prasme optimizuoti numatant kaltinimo keitimo teisę ir pačiam kaltinamajam (nuteistajam), o taip pat atsisakant nuostatos, griežtai apibrėžiančios proceso dalyvių, tik esant kurių apeliaciniams skundams gali būti pabloginama nuteistojo teisinė padėtis, ratą.

THE SEARCH FOR CAUTIOUS JUSTICE: RELATIONSHIP BETWEEN THE LIMITS OF APPEALS AND THE FREEDOM OF COURT ACTIVITY

Raimundas Jurka
Mykolas Romeris University, Lithuania

Egidijus Losis
Mykolas Romeris University, Lithuania

Vytautas Sirvydis
Law firm "Gustaitis, Pesenka, Sirvydis, Vaicekauskas ir partneriai" lawyer

Summary. *This article focuses on issues involving the consistency of legal principles in criminal proceedings. Answers given for solving this problem are foreseen as a precondition for implementing so-called cautious justice. The authors analyse how common and special legal principles work together or to each other in the context of criminal justice, and the main challenges faced in court appeal hearings. The analysis begins with theoretical statements and evaluations, and concludes with current practical examples, including suggestions for legislative ideas.*

The authors, mainly with respect to practical examples from current criminal cases and emphasising the official doctrine of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, try to provide an answer on whether the legal principle tantum devolutum quantum appellatum is an absolute or relative one, as well as whether this principle could be prevailed over in the context of other principles and what legislative measures could be used to do this.

Raimundas Jurka, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, tarptautinis bendradarbiavimas baudžiamajame procese, Europos Sąjungos baudžiamoji justicija.

Raimundas Jurka, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, Professor, PhD (Law). Research interests: Criminal procedure, international cooperation in criminal proceedings, EU criminal justice.

Egidijus Losis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto lektorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, procesinės prievartos priemonės, žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsauga baudžiamajame procese.

Egidijus Losis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, Lecturer, PhD (Law). Research interests: Criminal procedure, procedural coercive measures, the protection of human rights and freedoms in criminal procedure.

Vytautas Sirvydis, advokatas. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsauga baudžiamajame procese.

Vytautas Sirvydis, lawyer. Research interests: Criminal procedure, protection of human rights and freedoms in criminal procedure.